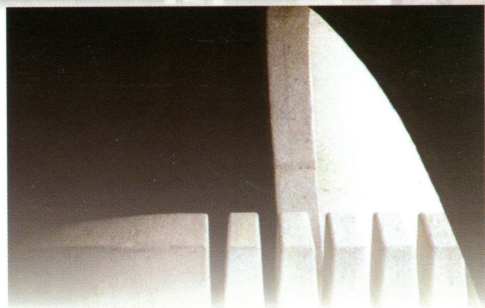
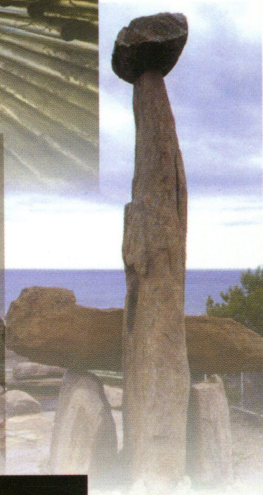
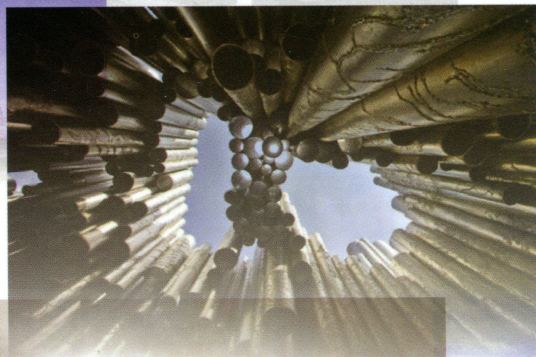
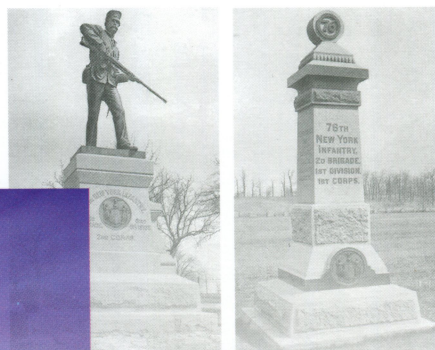

СПОМЕН МЕСТА

ИСТОРИЈА-СЕЋАЊА

зборник

26

ISBN 978-86-7587-053-1

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

Collection of Papers, Volume 26

Commemorative Places – History – Remembrances

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editor:
Aleksandra Pavićević

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Milica Bakić-Hayden, Marina Martinova,
Bojan Žikić, Olga Manojlović Pintar, Eleftherios Alexakis, Gabriela Kilianova,
Ingrid Slavec-Gradišnik, Peter Slavkovsky, Sofija Miloradović, Mladena Prelić,
Jelena Čvorović, Lada Stevanović, Ljiljana Gavrilović, Aleksandra Pavićević

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Gojko Subotić, at 5th
meeting of the Department of Social Sciences SASA, June 30th 2009.

BELGRADE 2009

ISBN 978-86-7587-053-1

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

Зборник 26

Спомен места – историја – сећања

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уредник:

Александра Павићевић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Милица Бакић-Хејден, Марина Мартинова,
Бојан Жикић, Олга Манојловић Пинтар, Елефтериос Алексакис, Габриела
Килианова, Ингрид Славец-Градишник, Петер Славковски, Софија Милорадовић,
Младена Прелић, Јелена Чворовић, Лада Стевановић, Љиљана Гавриловић,
Александра Павићевић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на V седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 30. јуна 2009. године на основу реферата академика
Гојка Суботића

БЕОГРАД 2009

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.rs
www.etno-institut.rs

Рецензенти:
академик Гојко Суботић
др Олга Манојловић Пинтар
др Младена Прелић

Лектор:
Ивана Башић

Превод:
Јелена Чворовић
Зоран Мидановић
аутори текстова

Коректор:
Марија Ђокић

Техничка припрема:
Љиљана Гавриловић

Корице:
Ирена Степанчић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Радови сарадника ЕИ САНУ у овом Зборнику су са пројеката: 147020, 147021 и 147023, које у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

Штампање публикације финансирано је из средстава Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије

Садржај Summary

Александра Павићевић, <i>Уместо увода: живот прошлог у садашњем</i>	9
---	---

Споменици

Радост Иванова, <i>Паметниците – памет, култ или забрава</i>	15
Radost Ivanova, <i>Monuments – Reminiscence, Cult or Oblivion</i>	21
Тања Лазић, <i>Споменик краљу Петру I Карађорђевићу</i>	23
Tanja Lazić, <i>A Monument Dedicated to King Petar I Karadjordjevic in Bijeljina, 1937-1993.</i>	35
Макс Бергхолц, <i>Свештеник, спомен плоча и борба за сећање на пале борце у једном селу у Србији 1955-1961</i>	37
Max Bergholz, <i>A priest, Memorial Stone and Memories on Killed Soldiers in a Village of Serbia</i>	46
Александра Павићевић, <i>Споменици и/или гробови – Сећање на смрт и/или декорација</i>	47
Aleksandra Pavićević, <i>Monuments and/or Graves: Reminiscences of Death or Decoration</i>	60

Спомен паркови, музејски комплекси и целине

Станка Јанева, <i>За паметниците в паркова</i>	63
Stanka Janeva, <i>On Monuments in Parks</i>	74
Драгана Лазаревић Илић, <i>Бранковина, време и људи</i>	75
Dragana Lazarević Ilić, <i>Brankovina, an Era and People</i>	85
Гордана В. Рајић, <i>Руралне целине у ваљевском крају као памћење и сећање</i>	87
Gordana V. Rajić, <i>Rural Entities in Valjevo Region as Recollection and Memory</i>	93
Живка Ромелић, <i>Слободиште – значење и поруке</i>	95
Živka Romelić, <i>Slobodište – Meanings and Messages</i>	100
Лада Стевановић, <i>Реконструкција сећања, конструкција памћења, Кућа цвећа и Музеј историје Југославије</i>	101

Lada Stevanović, <i>Reconstruction of Reminiscence, Construction of Memory. Tito's Memorial House and Historical Museum of Yugoslavia</i>	116
Весна Марјановић, <i>Антропологија историјске стварности у Документационом центру националсоцијалистичке партије у Нирнбергу (Баварска, Немачка)</i>	117
Vesna Marjanović, <i>Anthropology of Historical Reality in Documentation Centre of National-Socialistic Party in Nurnberg, Germany</i>	131
Игор Степанчић, <i>Естетика садржаја историјских чињеница – уметност презентације наслеђа</i>	133
Igor Stepančić, <i>Esthetic Contents in Historical Facts – an Art of Heritage Presentation</i>	140
Секуларни и религијски простор	
Срђан Радовић, <i>Градски простори од места до неместа, и vice versa: случај београдског Старог сајмишта</i>	145
Srđan Radović, <i>City Locations from Place to – No-Place and Vice Versa: a case of the Belgrade's Staro Sajmiste</i>	160
Драгомир Бончић, <i>Поглед на прошлост Београдског универзитета после Другог светског рата – стварање нове традиције</i>	161
Dragomir Bondžić, <i>A Postwar Perception of History of the Belgrade University: Inventing a New Tradition</i>	174
Милина Ивановић-Баришић, <i>Наслеђе Авале</i>	175
Milina Ivanović Barišić, <i>The Heritage of the Avala Mountain</i>	184
Гордана Благојевић, <i>Места ходочашића: српска војничка гробља у Грчкој</i>	185
Gordana Blagojević, <i>Places of Pilgrimage: Serbian Soldiers' Cemeteries in Greece</i>	189
Ненад Лајбеншпергер, <i>Српство, југословенство и локалпатриотизам приликом подизања спомен костурница на Мачковом камену и у Крупњу</i>	191
Nenad Lajbenšperger, <i>Serbian, Yugoslavian and Local Patriotism during Foundation of Memorial Church in Mackov Kamen and Krupanj</i>	199
Жарко Лековић, <i>Манастири у Дробњаку</i>	201
Žarko Leković, <i>Monasteries in Drobňak</i>	211

Манифестације

- Дајана Ђедовић, *Знаменито место Тршић као простор одржавања годишњег ритуала евокације – Вукови сабори 70-тих година 20. века, друштвена ситуација и први републички одбор Вукових сабора* 215
- Daјana Ђedović, *The Memorable Location of Trsic: a Space of Annual Ritual of Evocation. Vuk' Assemblies During the 1970's.* 228
- Јована Диковић, *Политичка инструментализација Вукових сабора од 1987. до 2005. године* 231
- Jovana Diković, *Political Instrumentalisation of "Vukovski Sabori" Manifestations from 1987-2005* 249

Хроника

- Срђан Радовић, *Интезивирање делатности и заседање Скупштине Етнолошког и антрополошког друштва Србије* 251

Прикази

- Александра Павићевић, *Незаобилазна литература* 255

Милина Ивановић-Баришић

Етнографски институт САНУ, Београд
milina.barisic@ei.sanu.ac.rs

Наслеђе Авале*

У раду је реч о Авали, планини у близини Београда. На овој планини која заузима релативно мали простор налазе се споменици материјалне баштине српског народа који су од значаја за његову историју и традицију. Авала је значајна и због нематеријалне баштине локалног становништва. Донедавно се овде одржавао сабор.

Наслеђе и *баштина* су термини који су током последњих неколико деценија све више у употреби када је реч о материјалним и нематеријалним остацима прошлости, што је у складу са новим тенденцијама у разумевању културе, почев од друге половине 20. века. Како расте интересовање за наслеђену културу тако се осмишљавају и начини њеног очувања и прилагођавања новим условима живота у којем доминира тзв. масовна култура, чији нагли успон на овим просторима почиње од осамдесетих година прошлог века. У таквим околностима наслеђеној култури ранијег периода претило је ишчезавање. Настала реалност изискивала је проналажење нових начина очувања и презентовања јавности.

Кључне речи:

Авала, споменици,
наслеђе, историја,
традиција

Говорити о наслеђу једног народа, краја, групе, појединца значи истовремено говорити о историјату заједнице. Из тог угла посматрано, материјално и нематеријално (духовно) наслеђе битан је показатељ развоја заједнице, па самим тим и њених достигнућа у домену културе. Са променом нашег односа према наслеђеној култури, који до сада није био на завидном нивоу, као и уочавањем могућности које се тиме отварају, наслеђе можемо, поред осталог, прихватити као важан фактор унутрашњег друштвеног развоја, али и вид презентовања сопствене културе другима.

За заштиту и очување наслеђених културних добара задужене су различите службе – заводи за заштиту споменика културе и музеји као чувари претежно материјалног наслеђа, али и различита удружења у оквиру којих се

* Овај текст је резултат рада у оквиру Пројекта 147020: *Србија између традиционализма и модернизације – етнолошко и антрополошко проучавање културних процеса*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој РС.

негује традиција, односно „чува“ углавном нематеријална културна баштина као што су, на пример, различити облици народног фолклора. Кроз различите активности многи комплекси традиције од значаја за културу народа на овим просторима могу се осавременити садржајима занимљивим ширем кругу заинтересованих, а истовремено могу послужити и у образовне сврхе – на првом месту за едукацију школске омладине.

У послератном периоду (време од 1945. године) термин *наслеђе* најчешће се односио на споменике и споменичке комплексе. Када се помене реч *споменик* слушалац подсвесно, као прву асоцијацију има прошлост, што најчешће одговара самој реалности, јер су споменици знамења која посматрача обавештавају, најчешће без речи, о неком догађају или личности од значаја за историју заједнице. Без обзира на то да ли репрезентује догађај из ближе или даље прошлости, споменици скоро увек на неки „чудан“ начин посматрача враћају уназад, у прошло време, па се у том смислу прихватају као посредна веза између садашњости и прошлости. Познато је да споменици имају функцију константног подсећања на догађаје и личности који су обележили одређено, за друштво значајно време, као и на оне који су били заслужни за развој шире/уже друштвене заједнице.

Ако споменичко наслеђе прихватимо као културно добро, онда се подразумева да је оно јавно (опште) добро, па самим тим и да припада свима. На тај начин посматрано, потребно је да заједница препозна одређени квалитет или оно што је значајно, а што истовремено може пред другима успешно представљати друштво као симбол/амблем.

Културно наслеђе (споменици су само мањи његов део), ако се на прави начин чува и презентује, може генерацијама бити један од битних извора образовања и културног обогаћивања – кроз присутност колективног памћења, а тиме и одржања властитог (колективног) идентитета. Као сведоци прошлости они могу и треба да су коректив садашњости и један од елемената који доприноси да чланови заједнице неоптерећени иду ка будућности, те да, самим тим, имају и реалнији однос према садашњости. Споменици осим што су осмишљени као сведоци једног времена, они истовремено имају и способност претрајавања „свог времена“ са значењима која, у основи, остају иста или бивају слична.

Сви народи, као делови садашње цивилизације, имају обичај да издвајају и чувају материјалне и нематеријалне артефакте битне за историју и развој. Основу памћења (или културе) у овом случају чине, како ће се то из даљег текста видети, материјална и нематеријална сведочанства.

На који се начин један релативно мали простор може понудити као изворно место упознавања са прошлошћу, али и прилагодити тако да подстакне поглед у будућност, покушаћу да прикажем на примеру Авале – невелике планине у близини главног града.

Авала је планина која се налази југоисточно од Београда,¹ на старом крагујевачком путу, и последња је у низу шумадијских планина. Везана је за северни крај тзв. шумадијске греде, која почиње са Рудником и пружа се према северу, представљајући главно развође између сливова Саве и Дунава. Иако је највише узвишење у рељефу овог краја, она не представља хидрографски чвор јер је окружују само мањи потоци.² Међутим, њена надморска висина од око 511 м, ипак је сасвим довољна да је можемо сврстати у планине, иако само десетак метара прелази граничну линију која је одваја од брда.

Како је досадашња историја показала, висина за ову планину није била од пресудне важности да на неки особен начин буде у центру историјских збивања. Када на једном месту саберемо неке од познатих историјских података, али и када се подсетимо казивања старијих мештана из околних села – Рипањ, Зуце, Бели Поток, Пиносава,³ избија у први план то да је за Авалу резервисано скоро увек посебно место, како у односу на околна села, тако и у односу на нешто даљу околину (град Београд), па и на читаву земљу. Чињенице указују да је на догађања која су везана за Авалу и њену околину, посматрано кроз призму историјских догађаја, од пресудне важности близина града Београда, можда најзначајнијег стратешког места на овом простору.

Оно што је значајно и што ову планину чини изузетном јесу материјални трагови, али и духовно наслеђе које је, додуше, у новије време помало заборављено. Подаци о овом простору (материјални или писани) постоје почев од праисторије, па преко римске, српске средњовековне и турске државе, до Краљевине Југославије, СФРЈ, али и садашње српске државе. Наравно, у питању су трагови који се односе претежно на споменичко наслеђе, које је у новијем времену мање или више видљиво посматрачу. Различите историјске околности допринеле су томе шта ће бити више, а шта мање видљиво. Оно што је можда мање познато, али што избија на површину када се човек заинтересује да нешто више сазна о овој планини, јесте чињеница да су скоро сви српски владари на неки начин били повезани са њом и дали одређени допринос „осмишљавању“ њеног изгледа. У зависности од угла гледања, тај допринос можемо одредити као позитиван или као негативан, јер док су једни градили други су рушили (нпр. рушење старог средњовековног града да би се подигао Споменик незаном јунаку).

¹ Постоје различити подаци о удаљености Авале од Београда – удаљеност варира од петнаест до двадесет километара.

² *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1955, (Авала).

³ Ова села су данас позната и као подавалска. Све више се издвајају као засебна административна целина.

Као што је познато, свој данашњи изглед и висину планина може да захвали свом вулканском пореклу. Заправо, некада давно она је била активан вулкан, па отуда и њено рудно богатство, познато још у доба неолита.

„Осим дивљачи, које је морало бити у изобиљу, Авала је богата важним сировинама неопходним неолитским становницима Винче. Поред разноврсног камена, ова планина у својој утроби крије и цинабарит, који је био вредан ресурс за винчанску заједницу. У окну недалеко од Шупље стене откривени су фрагменти винчанске керамике и камени батови, што потврђује да је било коришћено у време касног неолита. Цинабарит, живин сулфид, сигурно је у неолиту био веома значајан. Служио је као боја (за бојење тканина и украшавање посуђа), што су потврдиле хемијске анализе спроведене на узорцима из Винче. Цинабарит је употребљаван широм света, како у праисторији тако и током историјских епоха, најчешће у медицинске сврхе, као антисептик и седатив, а забележено је и да је био редован састојак различитих алхемичарских рецепата за дуговечност и бесмртност.“⁴

И у каснијим периодима ово рудно благо било је искоришћавано,⁵ на шта су указивали озидани отвори тзв. *високе пећу*⁶ унутар старог града Жрнова, највероватније средњовековног, који је постојао на Авали до средине тридесетих година 20. века.

Када се претходно поменуто удружи са повољним простором за настанак урбаног центра на платоу између две реке – Саве и Дунава – добијамо стратешку комбинацију која ни до данас није изгубила своју актуелност. То је свакако један од врло битних разлога да је ова планина током историјског развоја била незаобилазан простор за околно становништво, не само због материјалних остатака, већ и због духовности.

Као што чињенице указују, авалски простор био је од важности за насељавање и пре него што су Турци у освајачком походу на север стигли до Београда и његове околине, међутим, планина своје данашње име може да захвали управо њима. Назив *авала* је оријенталног порекла, потиче од речи *хавала*, што значи „видиковац“, „вис“ или „брег“ и указује на место које има

⁴ Ненад Тасић, *Винча, праисторијска метропола : истраживања 1908-2008*, Филозофски факултет, Народни музеј, Музеј града Београда, САНУ, Београд 2008, 24.

⁵ На рудну активност у овој области упућују још увек видљиве (рудне) јаме испуњене водом, које постоје у ближој околини, а које – према личним сазнањима – становници називају *штрекама*.

⁶ Бурђе Бошковић, *Град Жрнов*, Старинар, орган Српског археолошког друштва, Београд 1942, 89.

пред собом добар видик и доминира околином,⁷ а што је остала њена битна одредница до данашњих дана. Да је то управо тако и да у овој тврдњи нема претеривања, могао се уверити свако ко је бар једном свратио на њен врх.

Авала је планина добре пошумљености (доминира борова шума и самоникла вегетација). Дobar поглед и близина града били су један од најважнијих разлога да већ по ослобођењу од Турака она постане једно од главних излетишта Београђана и становника околних насеља. Велика посећеност утицала је да се још давне 1850. године изда наредба по којој се Авала има оградити и тако допринети очувању вегетације (пошто на њеним падинама постоје и неки биљни раритети). Ову одлуку донео је кнез Милош, а у циљу њене заштите.

Историјски значај који ова планина има утицао је да се 1936. године прогласи националним парком. Президијум народне Скупштине 1946. године доноси одлуку да буде проглашена добром од националног значаја. Последњу званичну одлуку којом се Авала проглашава заштићеним природним добром⁸ донела је Скупштина града Београда крајем 2007. године.

До доласка Турака на Балкан и њиховог заузимања Београда и околине, планина је била препознатљива по утврђењу необичног имена – Жрнов (Жрнован), које се налазило на горњем (вишем) делу планине. Након заузимања, Турци су утврђење преуредили и прилагодили својим потребама. Једно од значења речи Авала у турском језику јесте и „сметња“, па је јасно да су из овог утврђења узнемиравали власт и становништво у околини. Само градско утврђење у више наврата је преправљано и дограђивано. Првобитни град је подигнут у време употребе хладног, а каснија дограђивања потичу из времена коришћења ватреног оружја.⁹

Рушевине које су остале као сведоци бурних историјских дешавања на овим просторима дефинитивно су уклоњене 1934. године. Град је срушен да би се на његовом месту подигао данашњи Споменик незаном јунаку. Овај споменик има своју предисторију.

Наиме, у близини средњовековног града 1922. године подигнут је споменик незаном српском војнику. Споменик је био уклопљен у зидине старог средњовековног града, а подигли су га становници околних насеља. Одлуком Државног одбора за подизање споменика подигнут је нови споменик, који је грађен од 1934. до 1938. године. Новоподигнути споменик, познатији као Споменик незаном јунаку, има меморијални и гробни карактер (мазулеј). Као узор за његову градњу послужила је форма *која у себи чува*

⁷ *Мала енциклопедија Просвета:општа енциклопедија*, Просвета, Београд, 1986. (Авала); *Енциклопедија лексикографског завода* (Авала); <http://wikipedia.org> (посета – децембар 2008. године)

⁸ <http://wikipedia.org> (посета – децембар 2008. године)

⁹ Ђ. Бошковић, *н. д.*, 70-91; Александар Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Просвета, Београд 1950, 101.

традицију маузолеја и других очуваних споменика још из периода ране античке уметности.¹⁰ Споменик је ауторско дело познатог вајара Ивана Мештровића, који је за градњу употребио јабланички мермер. У периоду после 1945. године Авала је постала значајна и за нове власти, те су сви државници посећивали ову планину да одају пошту Незнаном јунаку. То је обично део међудржавног протокола – поштовање које страни гост указује земљи домаћину.

У циљу обогатавања садржаја ове планине, али и спајања лепог и корисног, на доњем платоу планине изграђен је Телевизијски торањ (202,87м), који је временом постао оријентир и разгледница Београда. Ту је стајао до 1999. године када је срушен пројектилама НАТО авијације. Телевизијски торањ био је један од два најпознатија здања на Авали. Његова градња је завршена 1965. године и важила је за једну од највећих грађевина тога времена на нашим просторима. У основи торња био је равнокраки троугао, ослоњен на три ноге, што га је чинило врло специфичним грађевинским објектом не само код нас већ и у свету. Пројекат његовог изгледа и начина градње направиле су архитекте Угљеша Богдановић и Слободан Јањић.¹¹ У току је његова обнова. Током 2009. године требало би да се заврши градња и опремање чиме би се обновила његова ранија функција телевизијског предајника.

Наслеђе једног народа или друштва преживљава време у различитим видовима – као материјална или као нематеријална културна баштина. Неки од материјалних остатака (углавном споменичко наслеђе) представљени су у пређашњем делу рада.

Можда није толико познато, али са Авалом је повезана и нематеријална културна баштина, која је, нажалост, последњих деценија скоро у потпуности напуштена, или је можда тачније рећи – заборављена. Реч је о сабору као једном од најчешћих видова јавног окупљања српског народа. Ова врста окупљања је до пре релативно кратког времена била најраспрострањенији начин забаве младих, али и прилика њиховог увођења у свет одраслих. Поред забаве на саборима су се обављали и други за заједницу важни послови (договори, трговина и сл.) у којима је учествовало претежно мушко становништво.

На Авали је један краћи период иза Другог светског рата одржан сабор на Ђурђевдан, коме је претходио Ђурђевдански уранак. Занимљива је прича како је дошло до стварања традиције саборовања, о чијем се пореклу и

¹⁰ Хајна Туцић, *Споменик незнаном јунаку на Авали*, Каталог, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд 2008, 1-2.

¹¹ <http://wikipedia.org> (посета – децембар 2008. године)

времену успостављања скоро ништа не зна међу околним становништвом. Запис који је оставио Милан Ђ. Милићевић због своје занимљивости заслужује да буде пренет у целости:

„Пре 30 и неколико година беше се јавио у селима око Авале некакав ‘Врач’, коме је прост свет ишао, као каквом посланику Божијем, јер је он пророковао шта ће коме бити, а зна се колико је силна она радозналост, која човека вуче да прозре, ма и најмање, у оно што ће му бити сутра....

Авала је била најмилији предмет Стеванова сањања. Он је казивао, да се негде на Авали находи закопано силно благо. Закопано је, вели, врло дубоко, и најпре се мора још дићи некакав велики камен, па тек до блага доћи. Многи лаковерни људи, не само из околних села, него и из самог Београда, провели су доста ноћи, дућкајући земљу по Авали, да би се тако, на брзу руку, могли обогатити за до века. Чак је подругљива песма причала како су из Београда

‘Подигла се четири дедака,/Сва четири бејашу једнака,/У Авалу, да копају благо...’

Као што се могло и напред знати, нико није добио ништа, осем по неколико непреспаваних ноћи, и оваких подругљивих пошалица и пецкања.

Но ‘Врач’ је казивао још, да ће на Авали бити црква, и да ће славити Ђурђев дан. О првом Ђурђеву дне, после тога пророковања, многи људи из околних села изађу на Авалу, тек, што оно веле, чуда ради. Другога Ђурђева дне, изађе их више. Момчад и девојке једва чекају таке прилике, да се наиграју и провеселе. Није прошло много, а и београђани су дознали за тај нови сабор на Авали, и почели и сами долазити. И тако је неко ишао да се провесели; неко, да види Авалу; неко, кога на Авали; неко, да што прода; а неко, да што купи; еле је изишао доиста читав сабор, и ако још нема ни цркве ни манастира.

И дан дањи, кад је год лепо време, на Ђурђев дан је (23 Априла) на Авали пуно света.¹²

Своје излагање о сабору М. Ђ. Милићевић завршава речима *пошто, ето, знамо како се то саборисање започело (...)*, а ми ћемо се на забележено сведочење надовезати причом која, чини се, заокружује претходну, остављајући читаоцу да сам просуди какав јој је крај.

¹² Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, књ. I, Државна штампарија, Београд 1876, 57-58.

На Ђурђевдански уранак и сабор ишло се негде до пред крај педесетих година прошлог века, када га је потиснуло прослављање Празника рада, који се обележава 1. и 2. маја. Функцију пређашњег народног преузео је званични државни празник, па се и саборовање преселило на овај дан.

Становници околних насеља масовније прихватају празник током шездесетих година прошлог века, настављајући да на Авалу излазе на други дан Празника рада уместо на Ђурђевдан. На Авали, на простору од Споменика незаном јунаку до Телевизијског торња, одржавао се сабор (у околним селима обично су говорили *вашар*) на коме су се окупљали становници околних, али и удаљенијих места. Осим шетњом, забављало се и играњем у колу. Била је то ретка прилика да се доживи права смотра народних ношњи, али и конфекцијске одеће.¹³

Промене које су у друштву покренуте током педесетих година (политичке, економске, културне), а нарочито после 4. маја 1980. године (после смрти тадашњег председника државе), довеле су до постепеног растакања светковине која губи своја ранија препознатљива обележја и атмосферу догађања, што је све заједно утицало на значајно смањену посету и скоро потпуно изобичајавање овог празника.

Између два светска рата, односно током тридесетих година 20. века, Авала је била стедиште заљубљеника у скијање, о чему сведоче сачуване фотографије, али и сећања понеког старијег становника подавалских насеља. После Другог светског рата овај вид активности у потпуности је замро, чему је вероватно допринела и све мања количина снега, као и његово све краће задржавање због промењених временских прилика. У средствима јавног информисања повремено се појаве идеје о „оживљавању“ некадашње стазе за скијање, али је питање колико је то заиста у овим условима реално.

„Веза између културе и историје један је од темељних појавних облика поларизоване синтезе, разапетости између узвишености која израња из дубине векова и стамености историјског трајања и неухватљивог тренутка лепоте коју открива, оживљава и обнављајући доживљава само њен сведок, модерни човек.“¹⁴

Авала је, као што се из напред реченог може видети, врло занимљив природни комплекс, који се може разматрати из угла историје, културе, геологије, екологије, изучавања споменика, као простор за едукацију подмлатка, али и као туристичка атракција због разноврсне понуде која се пружа посетиоцу.

¹³ Милина Ивановић-Баришић, *Календарски празници и обичаји у подавалским селима*, Посебна издања Етнографског института САНУ књ. 59, Београд 2007, 251.

¹⁴ Драган Милуновић, *Кратак теоријски увод у правну заштиту културних добара*, Наслеђе III, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд 2001, 221.

Истраживање обављено за ову прилику показује да је овај релативно мали простор од изузетног значаја по свом природном (биљном и животињском) и културноисторијском наслеђу. Забрињава, међутим, чињеница да се о овом наслеђу данас не бринемо довољно и на одговарајући начин. Авала је једна од ретких планина која је кроз историју скоро увек бивала у центру збивања. За проучавање историје овог краја, она је свакако незаобилазна као простор догађања, јер скоро да нема историјски важног догађаја који на неки начин није оставио траг свог времена.

Оно што је скоро непознато или је познато мањем кругу познавалаца историје ове планине, а што је у тексту већ поменуто, јесте податак да су се на Авали до Другог светског рата, као и један краћи период после њега, окупљали мештани из околних села на ђурђевданском уранку, као и податак да је Авала између два светска рата била позната као излетиште смучара.

Како ствари данас стоје, управо због све већег инстистирања појединаца и специјализованих (еколошких, туристичких и сл.) организација на едукацији, екологији и туризму, будућност ове планине требало би да буде много боља него што је садашњост. Ако будућност замишљамо као повратак очуваним природним оазама и вредностима, онда ће Авала са бројним споменицима (који тренутно захтевају веће ангажовање служби заштите), комплексима листопадне и четинарске шуме, скоро непознатим језером у њеној близини (чудног имена *Паригуз*), изворима лековите воде и топлим водом на простору према аутопуту чинити незаобилазну едукативну, еколошку и туристичку понуду Београда.

Када се данас помене Авала, обично је прва асоцијација Споменик незнаном јунаку и телевизијски торањ, мање Чарапићев брест или скоро у потпуности заборављен споменик совјетским ветеранима. У последњој деценији средства јавног информисања обично је приказују као излетиште и еколошку оазу у близини великог и загађеног града. Због свог природног и културног богатства, али и због разноликог наслеђа по коме се издваја од других, сличних простора, Авала свакако заслужује много бољу будућност.

Како у једном раду готово никада не могу бити обухваћене све одреднице које су важне за дату тему, то је неминовност правити одабир података и чињеница. Овом приликом указано је само на оне факторе који омогућују увид у једну заокружену целину о наслеђу Авале, а које посматрам само као зрнце ширег културног наслеђа ове земље, па га на тај начин и представљам читаоцу.

Milina Ivanović Barišić

The Heritage of the Avala Mountain

This paper discusses a relatively small location which could serve as a meeting spot with the past. The Avala mountain, near by Belgrade, serves as an example. This mountain is distinguished from others by its rich material remains and recent monuments. In addition, it is well known for its spiritual heritage too. There was a regular assembly held, which gathered villagers from the surrounding area and also some from Belgrade.

Key words:

Avala, monuments,
heritage, history,
tradition

Material and written sources testify on the past of this location- from prehistory, Roman times, Serbian Middle Age state, Turkish rule, Kingdom of Yugoslavia, SFR Yugoslavia, until the present Republic of Serbia. Taking all into an account, it appears that almost all Serbian rulers were one way or the other connected with this mountain, affecting so its appearance.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.7(497)(082)
316.7:725.94(497)(082)

СПОМЕН места - историја - сећања / уредник
Александра Павићевић. - Београд : Етнографски
институт САНУ, 2009 (Београд : Академска издања). -
258 стр. : илустр. ; 24 см. - (Зборник / САНУ,
Етнографски институт ; 26) Радови на срп. и буг. језику.
- Тираж 500. - Стр. 9-11: Уместо увода : живот прошлог
у времену садашњем / Александра Павићевић. -
Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-7587-053-1

1. Павићевић, Александра [уредник] [аутор додатног
текста]

- а) Споменици културе - Балканске државе - Зборници
- б) Култура сећања - Балканске државе - Зборници

COBISS.SR-ID 168855052